

НАЦИОНАЛНЕ ОДБРАНЕ

60
година

ШКОЛА НАЦИОНАЛНЕ ОДБРАНЕ
ЗБОРНИК РАДОВА

НАУЧНИ СКУП

ШЕСТ ДЕЦЕНИЈА ШКОЛЕ
НАЦИОНАЛНЕ ОДБРАНЕ:
КОРЕНИ, РАСКРШЋА
И ПЕРСПЕКТИВЕ

СОРЛОГ 2015

10. новембар 2015. године, Београд

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ.....	13
ПРОЛОГ.....	17
Бошко Антић ШКОЛА НАЦИОНАЛНЕ ОДБРАНЕ У СИСТЕМУ ВОЈНОГ ШКОЛСТВА – РЕТРОСПЕКТИВА.....	29
Божидар Форца ОПТИМИЗАЦИЈА ГЕНЕРАЛШТАБНОГ УСАВРШАВАЊА	39
Бобан Ђоровић Младен Вуруна АКРЕДИТАЦИЈА ГЕНЕРАЛШТАБНОГ УСАВРШАВАЊА ВОЈНЕ АКАДЕМИЈЕ.....	47
ШКОЛА НАЦИОНАЛНЕ ОДБРАНЕ У СИСТЕМУ ВОЈНОГ ОБРАЗОВАЊА – ИСТОРИЈСКА РЕТРОСПЕКТИВА, ИЗАЗОВИ И НОВИ ХОРИЗОНТИ	
Зоран Лучић ВИЗИЈА РАЗВОЈА САВРЕМЕНИХ МОДЕЛА И МЕТОДА ПРАКТИЧНИХ ОБЛИКА НАСТАВЕ НА УСАВРШАВАЊИМА У ШНО.....	59
Горан Шимић КОРИШЋЕЊЕ ИНФОРМАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА У ПОДРШЦИ ВОЈНОМ ОБРАЗОВАЊУ И ОБУЦИ.....	71
Хатица Бериша Мила Јегеш Игор Баришић НОВИ ИЗАЗОВИ КАРИЈЕРНОГ УСАВРШАВАЊА У ШКОЛИ НАЦИОНАЛНЕ ОДБРАНЕ.....	81
Мићо Сувајац Ненад Ковачевић, Александар Петровић Небојша Кљајић КАДЕТСКА БРИГАДА – КОРЕНИ, САВРЕМЕНОСТ И ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА.....	91
Небојша Николић STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE PUBLICATIONS AS EDUCATIONAL SUPPORT AT NATIONAL DEFENCE SCHOOL	101

**СТРАТЕГИЈА И ВОЈНА СТРАТЕГИЈА
У ЕДУКАЦИЈИ ОФИЦИРА И РУКОВОДИЛАЦА
У СИСТЕМУ БЕЗБЕДНОСТИ И ОДБРАНЕ**

Божидар Форца ЦИКЛУСИ ОПШТИХ СТРАТЕГИЈА.....	111
Милан Мијалковски Душко Томић УЛОГА ДРЖАВЕ КАО ФАКТОР НАЦИОНАЛНОГ СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ.....	119
Милан Мијалковски Мирослав Талијан Раде Славковић НЕКЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	127
Митар Ковач СТРАТЕШКИ АСПЕКТИ ВОЈНЕ НЕУТРАЛНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	141
Станислав Стојановић Јованка Шарановић РАЦИОНАЛНИ ОСНОВИ СТРАТЕГИЈСКОГ МИШЉЕЊА.....	155
Катарина Јонев Хатица Бериша САЈБЕР НАПАД - ИЗАЗОВ У ИЗУЧАВАЊУ СТРАТЕГИЈЕ И ВОЈНЕ СТРАТЕГИЈЕ.....	167
Ранко Мачкић Мирослав Талијан Хајрадин Радончић ПРЕДМЕТ СТРАТЕГИЈА У ПРОГРАМИМА КАРИЈЕРНОГ УСАВРШАВАЊА.....	177
Хајрадин Радончић ФИЛОЗОФСКЕ ОСНОВЕ СТРАТЕГИЈЕ.....	193
Миливоје Пајовић СТРАТЕГИЈСКО ПРОМИШЉАЊЕ И ТАКТИЧКО ПОНАШАЊЕ – УЗРОЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ.....	203
Иван Зарић ГЕОПОЛИТИЧКЕ КРИЗЕ И СУКОБИ КАО ДЕТЕРМИНАНТЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ НА ПОЧЕТКУ 21. ВЕКА.....	215

**СТРАТЕГИЈА И ВОЈНА СТРАТЕГИЈА
У ЕДУКАЦИЈИ ОФИЦИРА И РУКОВОДИЛАЦА
У СИСТЕМУ БЕЗБЕДНОСТИ И ОДБРАНЕ**

Божидар Форца ЦИКЛУСИ ОПШТИХ СТРАТЕГИЈА.....	111
Милан Мијалковски Душко Томић УЛОГА ДРЖАВЕ КАО ФАКТОР НАЦИОНАЛНОГ СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ.....	119
Милан Мијалковски Мирослав Талијан Раде Славковић НЕКЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	127
Митар Ковач СТРАТЕШКИ АСПЕКТИ ВОЈНЕ НЕУТРАЛНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	141
Станислав Стојановић Јованка Шарановић РАЦИОНАЛНИ ОСНОВИ СТРАТЕГИЈСКОГ МИШЉЕЊА.....	155
Катарина Јонев Хатица Бериша САЈБЕР НАПАД - ИЗАЗОВ У ИЗУЧАВАЊУ СТРАТЕГИЈЕ И ВОЈНЕ СТРАТЕГИЈЕ.....	167
Ранко Мачкић Мирослав Талијан Хајрадин Радончић ПРЕДМЕТ СТРАТЕГИЈА У ПРОГРАМИМА КАРИЈЕРНОГ УСАВРШАВАЊА.....	177
Хајрадин Радончић ФИЛОЗОФСКЕ ОСНОВЕ СТРАТЕГИЈЕ.....	193
Миљивоје Пајовић СТРАТЕГИЈСКО ПРОМИШЉАЊЕ И ТАКТИЧКО ПОНАШАЊЕ – УЗРОЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ.....	203
Иван Зарић ГЕОПОЛИТИЧКЕ КРИЗЕ И СУКОБИ КАО ДЕТЕРМИНАНТЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ НА ПОЧЕТКУ 21. ВЕКА.....	215

Вангел Милковски ИЗАЗОВИ У ДЕФИНИСАЊУ И УСПОСТАВЉАЊУ СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ И ОДБРАНЕ.....	227
---	-----

Станко Нишић НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ У ГЛОБАЛИЗОВАНОМ СВЕТУ.....	237
---	-----

Дејан Милетић НЕКИ ИЗАЗОВИ ЗА НАЦИОНАЛНУ БЕЗБЕДНОСТ СРБИЈЕ И МОГУЋИ ОДГОВОРИ ПОСМАТРАНИ КРОЗ ПРИЗМУ АКТУЕЛНИХ СВЕТСКИХ ДЕШАВАЊА.....	245
---	-----

Мина Зиројевић СТРАТЕГИЈА СУЗБИЈАЊА САМОУБИЛАЧКОГ ТЕРОРИЗМА.....	253
---	-----

Мирјана Миленковић . ДОПРИНОС ВОЈСКЕ СРБИЈЕ КРЕИРАЊУ РЕГИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСНЕ ПОЛИТИКЕ – ОД РЕГИОНАЛНИХ БЕЗБЕДНОСНИХ ИНИЦИЈАТИВА КА ЕВРОПСКИМ ИНТЕГРАЦИЈАМА.....	265
---	-----

Јованка Вукмировић Мирослав Радојичић Александра Вукмировић Драган Вукмировић РАЗМАТРАЊЕ ДЕМОГРАФСКОГ ПРАЖЊЕЊА ПОГРАНИЧНИХ НАСЕЉА У КОНТЕКСТУ НАЦИОНАЛНОГ БЕЗБЕДНОСНОГ РИЗИКА.....	273
---	-----

Марина Филиповић ИЗБЕГЛИЧКА КРИЗА КАО ПРЕТЊА НАЦИОНАЛНОЈ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	287
--	-----

**ОПЕРАТИКА
У СИСТЕМУ ВОЈНОГ ОБРАЗОВАЊА**

Раде Славковић Мирослав Талијан ОПЕРАТИКА У СИСТЕМУ ВОЈНОГ ОБРАЗОВАЊА.....	297
--	-----

Раде Славковић Мирослав Талијан Миле Јелић РАЗВОЈ НАУЧНЕ МИСЛИ О ОПЕРАТИЦИ.....	305
--	-----

Зоран Кнежевић Ненад Милошевић Саша Стојановић ПРОБЛЕМИ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ ЧИНИЛАЦА КОЈИ ОПРЕДЕЉУЈУ НАЧИН АНГАЖОВАЊА СНАГА АРТИЈЕРИЈСКО – РАКЕТНЕ ПОДРШКЕ У ОПЕРАЦИЈАМА.....	317
---	-----

<p>Јадранко Јукић Раде Славковић Ненад Милошевић МУЛТИНАЦИОНАЛНЕ ОПЕРАЦИЈЕ И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА РАЗВОЈ ОПЕРАТИКЕ.....</p>	329
<p>Мирослав Терзић Бојан Кузмановић Војислав Ђорђевић УТИЦАЈ САВРЕМЕНИХ ЕЛЕКТРОНСКИХ ДЕЈСТАВА НА ВОЈНЕ ОПЕРАЦИЈЕ.....</p>	337
<p>Војислав Крстовић Драган Савић ИЗУЧАВАЊЕ И ПРИМЕНА ОПЕРАТИВНЕ ВЕШТИНЕ У РАТНОЈ ШКОЛИ ОРУЖАНИХ СНАГА ФРАНЦУСКЕ.....</p>	347
<p>Чедомир Герзић РАЗВОЈ СОВЈЕТСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ВЕШТИНЕ И ЊЕН УТИЦАЈ НА ОПЕРАТИКУ У СИСТЕМУ ВОЈНОГ ОБРАЗОВАЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....</p>	357
<p>Мића Миладиновић Бранко Шипка ОБАВЕШТАЛНА ДЕЛАТНОСТ У ЕДУКАЦИЈИ ОФИЦИРА И РУКОВОДИЛАЦА У СИСТЕМУ ОДБРАНЕ.....</p>	367
<p>Бранко Шипка Мића Миладиновић БЕЗБЕДНОСНА ДЕЛАТНОСТ У ЕДУКАЦИЈИ ОФИЦИРА И РУКОВОДИЛАЦА У СИСТЕМУ ОДБРАНЕ.....</p>	377
<p>Војислав Ђорђевић ОПЕРАЦИЈА – ПРЕДМЕТ ОПЕРАТИКЕ.....</p>	387
<p>Дејан Вулетић ИНФОРМАЦИОНЕ ОПЕРАЦИЈЕ – РАЗЛИЧИТИ ПОГЛЕДИ КЉУЧНИХ АКТЕРА У МЕЂУНАРОДНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ.....</p>	397
<p>Ненад Милошевић ПРИКАЗ КАРИЈЕРНИХ УСАВРШАВАЊА У ОРУЖАНИМ СНАГАМА РЕПУБЛИКЕ ГРЧКЕ.....</p>	403
<p>Хајрадин Радончић Драган Мршић АНГАЖОВАЊЕ ВОЈСКЕ СРБИЈЕ У ПОДРШЦИ ЦИВИЛНИМ ВЛАСТИМА У СЛУЧАЈУ ПРИРОДНИХ НЕПОГОДА .....</p>	413

**РУКОВОЂЕЊЕ И КОМАНДОВАЊЕ И НАУКА О МЕНАЏМЕНТУ
У ЕДУКАЦИЈИ ОФИЦИРА И РУКОВОДИЛАЦА
У СИСТЕМУ БЕЗБЕДНОСТИ И ОДБРАНЕ**

<p>Жарко Ђулибрк РУКОВОЂЕЊЕ И УПРАВЉАЊЕ ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА КАО ЗНАЧАЈАН СЕГМЕНТ МЕНАЏМЕНТА У СИСТЕМУ БЕЗБЕДНОСТИ И ОДБРАНЕ.....</p>	425
<p>Вангел Милковски Хатица Бериша Ранко Мачкић ДОКТРИНАРНО УТЕМЕЉЕЊЕ ЛИДЕРСТВА КАО ЕЛЕМЕНТА МОРАЛНЕ КОМПОНЕНТЕ ВОЈНЕ МОЋИ.....</p>	435
<p>Срђан Рутић Јованка Милошевић ОБРАЗОВАЊЕ ЗА УПРАВЉАЊЕ РИЗИЦИМА У ЖИВОТНОЈ СРЕДИНИ ИЗАЗВАНИХ ХЕМИЈСКИМ ОПАСНОСТИМА И ПРЕТЊАМА.....</p>	443
<p>Слободан Миладиновић О СМИСЛУ И БЕСМИСЛУ ИДОЛА И ИДЕАЛА У ВОЈНОМ ОБРАЗОВАЊУ.....</p>	457
<p>Милутин Пушара ИЗУЧАВАЊЕ ВОЈНОГ МЕНАЏМЕНТА У ШКОЛИ НАЦИОНАЛНЕ ОДБРАНЕ У ФУНКЦИЈИ УСАВРШАВАЊА И ОСПОСОБЉАВАЊА ОФИЦИРА ВОЈСКЕ СРБИЈЕ.....</p>	465
<p>Војислав Ђорђевић РЕЛЕВАНТНА МЕНАЏМЕНТ ЗНАЊА И ВЕШТИНЕ ОФИЦИРА ШКОЛЕ НАЦИОНАЛНЕ ОДБРАНЕ.....</p>	475
<p>Горан Жупац Божидар Форца Мирослав Талијан МЕНАЏМЕНТ ЗНАЊА – БИТАН ЧИНИЛАЦ ЉУДСКИХ РЕСУРСА У ОБЛАСТИ БЕЗБЕДНОСТИ И ОДБРАНЕ.....</p>	485

**ЛОГИСТИКА ОДБРАНЕ
У ЕДУКАЦИЈИ ОФИЦИРА И РУКОВОДИЛАЦА
У СИСТЕМУ БЕЗБЕДНОСТИ И ОДБРАНЕ**

<p>Марко Андрејић Марјан Миленков Слађана Мишић ПРИСТУП СТВАРАЊУ ОФИЦИРА МОДЕРНЕ ЛОГИСТИКЕ.....</p>	499
---	-----

Милорад Килибарда ХУМАНИТАРНА ЛОГИСТИКА И ЛАНЦИ СНАБДЕВАЊА.....	511
Новица Цонић Милан Младеновић Игор Еплер МОГУЋНОСТ УСАВРШАВАЊА ЛОГИСТИЧКОГ КАДРА ЗА ПОТРЕБЕ СИСТЕМА ОДБРАНЕ	519
Милан Младеновић Новица Цонић Игор Еплер КОНТИНУИРАНА ЕДУКАЦИЈА ОФИЦИРА ЛОГИСТИКЕ У СИСТЕМУ ОДБРАНЕ.....	527
Игор Еплер Милан Младеновић Новица Цонић ПОТРЕБНА ЗНАЊА ИНЖЕЊЕРА ЛОГИСТИЧКОГ ИНЖЕЊЕРСТВА У ВОЈСЦИ СРБИЈЕ.....	535
Петар Шкрбић ТЕХНИКА У РАТУ.....	543
Мила Јегеш Хатица Бериша Игор Баришић ПОТЕНЦИЈАЛНИ РЕСУРСИ ЗА ПОТРЕБЕ СИСТЕМА ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	559
Зоран Пендић Бојана Јаковљевић Михаило Милинковић ВОДА КАО СТРАТЕШКИ РЕСУРС СРБИЈЕ – КАКО ОСИГУРАТИ БЕЗБЕДНОСТ И КВАЛИТЕТ ВОДЕ ЗА ПИЋЕ.....	569

УВОДНА РЕЧ

Уважени гости, поштоване колеге, драги полазници на усавршавањима и кадети,

Добродошли! Желим вам успешан рад, добро дружење и још боље расположење на научном скупу и стваралачком дружењу уприличеном поводом 60-те годишњице постојања, научно истраживачког рада и развоја у Школи националне одбране Војне академије, Универзитета одбране у Београду.

У име руководства Школе изражавам захвалност колегама из Републике Македоније, Републике Грчке, Чешке Републике, Босне и Херцеговине и Румуније, као и свима вама што сте се одазвали позиву да учествујете на данашњем научном скупу под називом: **Шест деценија ШНО: корени, раскршћа и перспективе**, на коме ће се презентовати радови из области опште и војне стратегије, оператике, руковођења и командовања, логистике одбране, као и радови о генези, историји и развоју ШНО, стога је и његов акроним – **СОРЛОГ 2015**.

У име свих нас, учесника данашњег научног скупа, поздрављам *генерал-мајора, професора др Младена Вуруну*, ректора Универзитета одбране и *генерал-мајора Горана Зековића*, начелника Војне академије. Уверен сам да делим ваше мишљење *да смо господину генералу Вуруни* – ректору Универзитета одбране, на овај начин упутили колегијално признање (и поштовање) што је са својим предузетничким својствима, у партнерству, у првом реду са руководством Војне академије и Медицинског факултета Војномедицинске академије, и са другим факултетима и универзитетима из наше земље, али и са универзитетским установама, колецима одбране и војним академијама из иностранства (Универзитетом одбране Чешке Републике, Универзитетом одбране Мађарске, Војном академијом краљевине Белгије, Академијом одбране Велике Британије, Колецом одбране Норвешке и др.), и мање више са свима нама, а нарочито са кадетима и полазницима на каријерним усавршавањима и школовањима, учинио да **Школа националне одбране постане војнообразовна установа примерених па и престижних институционалних капацитета**.

С великим задовољством поздрављам уважене колеге, а посебно доајене наука одбране – генерале у пензији, професоре докторе *Божидара Форцу, Митра Ковача, Спасоја Мучибабића* и генерала мр *Петра Шкрбића*, и некадашње руководиоце у ШНО контраадмирала *Бошка Антића*, који су вишедеценијским наставно-научним и педагошким радом са матичним кадром, изградили респективну наставно-научну заједницу

Организатор

Војна академија, Универзитет одбране у Београду
ул. Павла Јуришића Штурма бр. 33

За организатора

генерал-мајор
др Младен Вуруна

Унос и обрада текста

пуковник
Саша Стојановић

Издавач

Медија центар „Одбрана”

Библиотека „Војна књига”

Књига бр. 1990

За издавача

пуковник
Стевица С. Карапанџин

Главни уредник

Драгана Марковић

Уредник

Горан Јањић, дипл. инж.

Тираж

150 примерака

Штампа

Војна штампарија, Београд

ISBN 978-86-335-0485-0

ГЕОПОЛИТИЧКЕ КРИЗЕ И СУКОБИ КАО ДЕТЕРМИНАНТЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ НА ПОЧЕТКУ 21. ВЕКА

GEOPOLITICS CRISES AND CONFLICTS AS DETERMINANTS OF NATIONAL SECURITY AT THE BEGINNING OF THE 21st CENTURY

Иван Зарић, Министарство одбране Републике Србије¹
Сектор за политику одбране
ivan.zaric@mod.gov.rs

Резиме: Рад проучава значај који кључне глобалне и регионалне геополитичке кризе и геостратегијски сукоби испољавају на националну безбедност почетком 21. века. Утицај догађаја са макро геополитичког нивоа, попут украјинске или кризе у Сирији, као и „арапског пролећа“, директно се рефлектује како на стратегије и међусобне односе великих сила, тако и на свеукупну безбедност и одбрану, у теоретском и практичном смислу, мањих и безбедносно зависних држава. Указујући на такве последице, у раду се истичу и већ испољене директне, као и могуће импликације у наредном периоду на српску националну безбедност, која се посматра као вишеслојна категорија. Истовремено, наводи се и да регионалне геополитичке кризе и сукоби који из њих произилазе, као што су албански великодржавни пројекат на Балкану, фрагментација српског етничког простора или промена *statusa quo* у Босни и Херцеговини, представљају производ глобалних геополитичких кретања и континуирани безбедносни изазов по српски национални корпус.

Кључне речи: геополитика, геостратегија, безбедност, Велика Албанија.

Abstract: This Paper deals with influences that key global and regional geopolitical crisis and geostrategic conflicts are having to national security at the beginning of 21st Century. The influence of some events from macro geopolitical level, like Ukrainian crisis or crisis in Syria, as well as “Arab Spring”, directly reflects both the strategies and relations between major powers, as well as to overall security and defense, in theoretical and practical terms, at smaller and security dependent countries. Pointing to such consequences, the paper emphasizing already demonstrated, the direct as well as possible implications in the future to Serbian national security, which is seen

¹ Мишљења и ставови представљени у раду представљају личне ставове аутора и ни на који начин не одражавају став Министарства одбране Републике Србије.

as multilayer category. At the same time, paper states that regional geopolitical crises and conflicts that arise from them, such as Great Albanian state project in the Balkans, the fragmentation of Serbian ethnic space or changes the current status quo in BiH, are the product of global geopolitical developments and ongoing security challenge for the Serbian national corps.

Key words: *geopolitics, geostrategic, security, Greate Albania*

Завршетак Хладног рата донео је многобројне промене у сагледавању међународне политике, а самим тим и безбедности и одбране у целом свету. Нестанак биполарног света и прелазак на „униполарни моменат“, праћен је и представљањем евроатлантских сила као апсолутног победника у готово свим друштвеним сферама.² Последица оваквих догађаја била је да је борба за контролу територија постала индикатор *заосталости* друштава и да је она углавном одлика земаља тзв. Трећег света.³ Такав амбијент довео је до ситуације да надјача перцепција да су геополитичке идеје, када је у питању главни ток промишљања о међународној политици у питању, на маргиналном положају. Овакав приступ, аналогно Фукујамином крају историје, може да се тумачи и као период „краја геополитике“, посебно у јавном дискурсу мањих и недовољно самосталних држава код којих је константно наглашавана теза да *територије и границе нису важне*. Када је сама област одбране и безбедности у питању, такав концепт директно је примењиван и на ову, за сва друштва готово најважнију сферу. Ситуација у којој се наглашавају приступи да више неће бити ратова, имала је негативан утицај односа друштва према безбедности, а посебно према оружаним снагама и њиховом месту у друштву. Нарочито је концепт намене оружаних снага, кроз стратегијска документа, превише наглашавао супротстављање тероризму у периоду после напада на Њујорк и Вашингтон у септембру 2001. године. Доминација израда стратегија посвећених борби против тероризма у државама које нису спадале у ред великих сила, као по правилу је занемаривала чињеницу да су и САД, које су саме биле изложене тим нападима, своју прву реакцију ипак усмериле на државу (Авганистан), као и да је та акција, поред оне из 2003. године у Ираку,

² Униполарност постхладноратовског света изразито је била доминантна у домену војних послова. У ширем аспекту, победа евроатлантизма је најбоље описана Фукујамином тезом о „крају историје“, којом је наглашавана супремација неолибералног концепта друштвеног уређења. Видети у Френсис Фукујама, Крај историје и последњи човек, ЦИД, Подгорица, 1997.

³ Сличне ставове и поделе света можемо да нађемо код значајног броја аутора. Као један од еклатантних примера може се истаћи подела света на центар (core) и пукотину (gap) једног од значајних савремених стратега САД Томаса Барнета, према којој је заостали део света концентрисан у пукотини. Свакако, Србија и српски етнички простор сврстани су, у тој визији, у „пукотину“. Видети у Thomas P.M. Barnett, The New Pentagon's Map: War and Peace in Twenty-First Century, G.P.Puntam's Son, New York, 2004.

представљала показатељ демонстрације озбиљне војне моћи засноване на геостратегијским интересима и циљевима.⁴

Ипак, овакав, можемо слободно да кажемо, негативан приступ геополитици био је у великој мери сличан односу према тој научној дисциплини у комунистичким државама током Хладног рата. Међутим, у постхладноратовском периоду он је попримио додатну негативну одлику – директну транслацију на област националне безбедности у свим њеним слојевима. Са аспекта српског националног интереса, догађаји током последње деценије 20. века нису давали за право оваквом приступу, обзиром да је нестанак бивше СФРЈ реализован као права геополитичка катастрофа по српски национални корпус, не само губитком територија које су Срби насељавали вековима, него и етно-инжењерингом који је довео до додатних геополитичких губитака. Због тога је, нарочито када је српски народ у питању, неопходно националну безбедност и одбрану, у најширем смислу, пажљиво планирати узимајући у обзир значајан утицај геополитичког чиниоца.

Дакле, тезе о „крају историје“, „крају географије“, „крају геополитике“ и „крају рата“ међусобно су се надопуњавале, најчешће у државама које се нису могле сврстати у ред великих, или оних сила непосредно хијерархијски нижег нивоа од њих. Међутим, поновним позиционирањем неких од кључних геополитичких сукоба, као и криза које су из њих произашле, у сам фокус међународних збивања, можемо да уочимо да је овакав низ хипотеза и мишљења у великој мери уздрман, те да је на сцени период „повратка историје“, „повратка геополитике“⁵ и „повратка рата“, као једног од главних инструмента задовољења циљева и интереса у геополитичком домену. Неколико геополитичких сукоба, као и криза које су из њих проистекле, потврдиле су овакав принцип и довеле до промене у перцепцији безбедности у државама које не можемо да сврстамо у ред великих сила.

1. ГЛОБАЛНИ ГЕПОЛИТИЧКИ СУКОБИ И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА НАЦИОНАЛНУ БЕЗБЕДНОСТ

Два доминантна геополитичка сукоба на почетку 21. века, који доминирају на глобалном нивоу, одређени су односима трију великих сила

⁴ Погледати Иван Зарић, „Моћ мора“ у геополитици и геостратегији САД – утицај идеја Алфреда Мехена“, Национални интерес, Институт за политичке студије, Београд, бр 03/2009, стр 131-149.

⁵ Свакако, тезу о „повратку геополитике“ и „повратку рата“ морамо да узмемо као условну, обзиром да су и геополитичке идеје и интереси, као и ратови, посматрани као важан инструмент задовољења тих интереса, увек били присутни на међународној сцени. На овом месту можемо да истакнемо да су у многобројним ситуацијама ти интереси и инструменти за њихово задовољење били мимикријски прикривани другим средствима, али да су у значајној мери доминирали поступцима најснажнијих држава и најзначајнијих савеза савременог света.

САД, Руске Федерације и НР Кине. У надметању за победу на *евроазијској шаховској табли*, можемо да уочимо два основна фронта: европски и азијско-пацифички. Узимајући у обзир да је за позицију Републике Србије важнији европски, он ће представљати примарни фокус овог рада.⁶

Као што је већ речено, а када је „европски фронт“ у питању, крај Хладног рата представљао је почетак периода који се одликовао великим променама у сфери безбедности. Један од кључних елемената тог периода био је да, као и после сваког рата, победник свој успех „наплаћује“ ширењем територије и сфере утицаја. У овом случају, територија коју су САД и НАТО, након победе у Хладном рату ставиле под свој утицај, обухватала је област од Балтика, преко Средње Европе, до Јадрана и Црног мора.⁷ Стављање тих територија под контролу евроатлантизма „линија фронта“ између англо-америчког (евроатлантског) и руског (евроазијског) ареала померена је даље на исток, чак и преко западних граница некадашњег СССР.⁸ Србија и Балкан нашли су се у оквиру евроатлантске сфере утицаја, односно „иза лимеса“ када је у питању евроазијство, поготово у периоду након уласка Бугарске и Румуније у НАТО 2004. године.⁹ Целокупан српски етнички простор нашао се у потпуности окружен НАТО чланицама, а тај процес завршен је уласком Албаније и Хрватске у Алијансу. Наведени процес имао је неколико директних безбедносних последица по све државе Балкана, укључујући и Републику Србију, али и друге просторе које настајују Срби. Превасходно, готово комплетан систем безбедносних институција доживео је трансформацију и реформисан је у складу са принципима и

⁶ На овом месту морамо да истакнемо да, иако Азијско-пацифички регион није од суштинског интереса по безбедносне интересе српског народа, све израженија улога НР Кине на глобалном нивоу не може да се занемари. Када је наш регион у питању, та врста учешћа Кине огледа се у њеном све снажнијем геоекономском присуству, највише израженом кроз сарадњу те државе са 16 држава Средње и Источне Европе. У прилог наведеном можемо да узмемо и не баш благонаклоне реакције евроатлантских сила на интензивнију кинеску партиципацију у једном од два основна чиниоца тврде моћи, како ју је дефинисао Џозеф Нај – економији, у Средњој и Источној Европи.

⁷ Видети у Иван Зарић, „Класичне евроатлантске геополитичке торије - релевантност на почетку 21. века“, Култура Полиса, Култура-Полис, Нови Сад, Институт за политичке студије, Београд, посебно издање, 2015, стр. 23-39. Посебно погледати карту број 3 на стр 31.

⁸ Како би се правилно схватила сва стратегијска ширина деловања евроатлантизма, потребно је да се уочи да је покренут низ механизма који су за циљ имали повољније етаблирање, а затим и снажније везивање спорних области у западни ареал. У те механизме можемо да сврстамо НАТО програме „Партнерство за мир“ и „Медитерански дијалог“, или „Источно партнерство“ Европске уније. Сви они, у геополитичком теоријском концепту, у потпуности одговарају идејама које су формулисали оснивачи класичне англо-америчке геополитике: Алфред Мехен, Халфорд Макиндер и Николас Спајкман.

⁹ У геополитичком смислу улазак тих држава у ЕУ не може да се посматра као нова промена, већ готово искључиво као последица даље интеграције у евроатлантску сферу утицаја. Уосталом, готово све државе бишег „источног блока“ прво су постале чланице НАТО, да би се након тога интегрисале и у ЕУ.

нормама које се примењују у евроатлантском ареалу. Најупечатљивији пример представљају управо Оружане снаге (ОС), које су реорганизоване у свим државама уз примену НАТО стандарда. Додатно, процес реорганизације био је по правилу праћен значајним смањењем бројног стања ОС држава региона, уз процес напуштања традиционалног принципа попуне и увођења професионалне војске.¹⁰ Узимајући у обзир комплексност оваквих процеса у свим ОС, можемо да констатујемо да је таква трансформација спроведена у релативно кратком временском периоду. Можда и најважнија промена која се, у склопу тог процеса догодила, била је интензивирање ангажовања ОС држава региона у мултинационалним операцијама, било директно под командом НАТО, било у оквиру мисија под окриљем УН или ЕУ.¹¹

У оквиру поменутог, уједно и једног од најважнијих геополитичких сукоба на глобалном нивоу, поред истакнуто евроатлантског, такмац је и руско/евроазијски фактор. За разлику од експанзивног евроатлантизма, на почетку 21. века евроазијство се налазило у регресивној фази. Сажимање територија под контролом и утицајем руског фактора није било изражено само у Европи, већ и у региону Кавказа. На тај начин директно је манифестована слаба одбрана кључних националних интереса, уз слабљење система одбране и свеукупне безбедности. Ипак, укључењем Румуније и Бугарске у НАТО, „Рубикон“ је пређен, тако да је евроазијство покушало да одговори јачањем утицаја иза новог *лимеса*, али и коришћењем ширег спектра геополитичких инструмената, попут јачих геоекономских веза, посебно у домену енергетике. У сваком случају, нарушавање хладноратовске равнотеже снага, прелазак на униполарни моменат у светским пословима и доминација експанзивног евроатлантизма у Европи и на њеној периферији, представљају основне карактеристике доминантног геополитичког сукоба који испољава утицај на Републику Србију, а самим

¹⁰ Ипак, недостајући фактор у овој транзицији, који представља негативан чинилац у процесу смањења и професионализације ОС, је тај што истовремено није реализована и значајнија модернизација ОС, узимајући у обзир велике технолошке промене које су се одиграле на глобалном нивоу у претходне две деценије.

¹¹ На овом месту важно је уочити да се значајна буџетска средства намењена безбедносном сектору издвајају, што директно, што индиректно, за потребе учешћа припадника и јединица ОС у наведеним мисијама. Уколико се у такву једначину узму и чиниоци попут онога да су војни буџети свих држава региона релативно скромни, као и да се стављањем фокуса на учешће у мисијама јача потреба адекватнијег опремања тих састава за реализацију задатака у иностранству, може да се закључи да овај део ангажовања у значајној мери захтева усмеравање изузетно ограничених ресурса намењених системима безбедности. У ширем контексту, управо се на примеру ангажовања и ставова држава Средње и Источне Европе по овом питању могло сагледати њихово снажно везивање за евроатлантску опцију. Као најбољи пример може се узети подршка америчким операцијама у Ираку 2003. године, када је тадашњи државни секретар САД Доналд Рамсфелд област која готово у потпуности одговара Макиндеровој тампон зони/санитарном кордону назвао „новом Европом“, захваљујући готово неупитној подршци тих држава америчком покретању војних операција у Ираку.

тим и на њену безбедност. Дакле, основни геополитички сукоб од којег зависи национална безбедност на почетку 21. века представља сукоб на линији евроатлантизам (САД) – евроазијство (Русија).

Тако посматрајући глобални геополитички оквир и јачање сукоба евроатлантизма и евроазијства, неколико криза посебно је детерминисало приступ националној безбедности. Међу те кризе спадају „арапско пролеће“, криза у Сирији и посебно украјинска криза. Док су „арапско пролеће“ и почетак сиријске кризе имале више посредан утицај на безбедност Републике Србије, на глобалном нивоу оне се могу посматрати као „закључавање“ Медитерана у потпуну доминацију евроатлантских таласократских сила.¹² Такође, почетак сиријске кризе означио је дестабилизацију једне од најстабилнијих држава „Евроазијског Балкана“ и стварање одличног мостобрана за евентуално даље наступање према главном такмацу у исламском свету – Ирану. Посредан утицај на националну безбедност држава региона, укључујући и Србију, представљао је снажан миграторни талас који се јавио као последица изазване нестабилности. На тај начин, већ поменути ограничени ресурси намењени безбедности, додатно су морали да буду преусмерени на реализацију тзв. треће мисије Војске Србије – подршку цивилним властима у супротстављању изазовима безбедности.¹³ Међутим, најснажнији утицај на свеукупну безбедност испољила је криза у Украјини. Она је на најсвеобухватнији начин потврдила принцип „повратка геополитике и рата“ у међународне послове.

На општем нивоу, та криза довела је до редифинисања војних, али и стратегија националних безбедности великих сила.¹⁴ Њихови међусобни

¹² Посебно је, у том погледу, била значајна фрагментација Либије, њен крах као државе и својерсно повезивање недостајуће карике на јужним обалама Средоземног мора. Такође, богатство природним ресурсима, превасходно нафтом и гасом, пружају геоекономску димензију стратешког значаја Либије у глобалним оквирима. Иако је улога Египта вишезначна, свакако његов геостратегијски положај (Суецки канал) и снажне војне везе са САД (један од најзначајнијих прималаца војне помоћи САД кроз програм Страног војног финансирања – Foreign Military Finance (FMF)) представљају користан показатељ геополитичког отклонења ка евроатлантској опцији. Даље, евентуалним стављањем Сирије под непосредну контролу, таласократске силе би у потпуности контролисале Медитеран, односно ускратиле медитеранске обале другим могућим супарницима за успостављање упоришта.

¹³ Видети у Стратегија одбране Републике Србије, Београд, октобар 2009. године, стр. 15.

¹⁴ Сједињене Државе су, у Војној стратегији из јула 2015. године, дале далеко већи простор међудржавним ратовима, са акцентом на супротстављање тзв. тревизионистичким силама. Стратегијом су потенцирани и тзв. хибридни сукоба/ратова, који су представљени као комбинација конвенционалних и неконвенционалних снага у циљу исказивања иницијативе и паралисања непријатеља. Видети у „The National Military Strategy of the United States of America – 2015“. Кина је такође, у „Белој књизи за 2014. годину“, издатај под насловом „Кинеска војна стратегија“ у мају 2015. године, пружила модификовано виђење улоге својих ОС у вођењу ратова у наредном периоду, у поређењу са ранијим верзијама сличног документа. Видети у „China's Military Strategy“, The State Council Information Office of the People's Republic of China, Beijing, May 2015. Снажније

односи долазе на најнижу тачку од завршетка Хладног рата, уз директно супротстављене виталне геополитичке интересе. Руско активније супротстављање експанзији евроатлантизма догодило се тек уласком САД/НАТО у „руско двориште“, са посебним освртом на експресно присаједињење Крима Русији. Након поновног заузимања почетних положаја, и евроатлантска и евроазијска опција предузеле су низ мера које су испољиле директан утицај на мање и безбедносно зависне државе. Први од њих огледа се у изразитом јачању војних активности, како на унутрашњем, тако и на међународном плану. Оно је најбоље манифестовано покретањем значајније обимнијих и класичном рату прилагођених вежбовних активности.¹⁵ Такво јачање војних активности проузроковало је потребу за сврставањем мањих држава у један од два ареала. Сврставање на једну од страна или избегавање истог, доводило је до обавезног јачања притиска са друге стране, што је посебно изражено на област одбране и безбедности.

Поред класичног војног приступа и последица по националну, украјинска криза испољила је и директан утицај на шири контекст безбедности, односно на друге *слојеве* безбедности. На овом месту можемо да истакнемо енергетску безбедност, која је представљала основни инструментаријум геополитичког деловања Русије на јужном стратешком правцу. Свакако, изостанак изградње гасовода „Јужни ток“ неповратно је нанео штету српским националним интересима и безбедности, без обзира на најаве о одређеним алтернативним пројектима. Изостајањем реализације изградње магистралног гасовода, битно је нарушена српска стратешка позиција, што ће имати негативне импликације не само на енергетску безбедност, него и на дугорочни развој националне економије, али и на свеобухватну безбедност државе, обзиром да неретко овако важни стратешки цевоводи пружају додатне гаранције свих заинтересованих страна (у овом случају Русија и Европа) да не би требало да буде значајније политичко-безбедносне дестабилизације простора преко којих се ти цевоводи пружају.

2. РЕГИОНАЛНЕ ПОСЛЕДИЦЕ ГЛОБАЛНИХ СУКОБА

Сигурно је да глобални геополитички сукоби имају своје импликације и на Балкану, као историјски турском подручју. Инволвираност, како би Бжежински рекао, једине глобалне силе (САД),

наглашавање претњи по националну безбедност ширењем НАТО на самим руским границама истакнуто је и у руској војној доктрини из децембра 2014. године, као и активна дестабилизација Либије, Сирије и Украјине од стране НАТО. Видети у „Military Doctrine of the Russian Federation“.

¹⁵ Карактеристични примери су реализовање војних вежби уз учешће и по неколико десетина хиљада војника, попут руске вежбе „Центар-2015“, НАТО вежбе „Trident Juncture“ или покретање операција које обједињују велики број вежбовних активности, попут америчке „Atlantic Resolve“.

три од пет „геостратешких играча“ (Француска, Немачка, Русија) и два од пет „геополитичких стожера“ (Турска и Иран),¹⁶ додатно указују на геополитички значај Балкана, као и простора који заузимају Срби. Истовремено, са експанзијом украјинске кризе, Србија је сврстана на „линију ватре“ између евроатлантизма и евроазијства.¹⁷ Ипак, велике силе на овом подручју немају директне територијалне интересе, као што је то случај у другим регионима (Кавказ, Украјина). Оне, индиректно се сукобљавајући, локалне савезнике награђују територијалним ширењем на простор „поражених“. Овакав принцип је у великој мери показатељ догађаја који су се одиграли од краја Хладног рата на просторима који су на Балкану заузимали Срби. У том контексту, евроатлантске силе су, у процесу фрагментације бивше СФРЈ, значајно умањиле и додатно расцепкале српски етнички простор, награђујући њиме своје локалне савезнике – Хрватску и Албанију. Тиме су Срби, као реално најмоћнији фактор на Балкану, „балканизовани“, односно подељени у више политичко-територијално уситњених и етно-просторно подељених држава. На оним просторима где су Срби чинили и чине убедљиву већину, примењиван је етно-инжењеринг и стварање отклона од етничког, културног, безбедносног, али и сваког другог везивања за српске корене и српску државу. Истовремено, док је српски етнички простор фрагментизован, паралелно се стварао и ствара простор за реализацију другачијих пројеката намењених другим народима који настајују Балкан.¹⁸ Примарно, најважнији пројекат који се на том плану спроводи је процес стварања Велике Албаније, који је усмерен на Косово и Метохију, југ централне Србије, а у максималистичким погледима и на Рашку област, као и делове Црне Горе. Иако подржан значајније повољнијим демографским процесима од српског, великоалбански пројекат примарно упориште управо има у подршци евроатлантских сила. Када је национална безбедност у питању, у свим стратегијским документима наше државе као највећа претња истиче се управо противправна једнострано проглашена независност тзв. Косова. Управо овај корак који је албански фактор предузео може се посматрати као прва фаза у стварању великоалбанског пројекта.¹⁹ Како је прва мисија Војске Србије одбрана државе од

¹⁶ Видети у Збигњев Бжежински, Велика шаховска табла, ЦИД, Подгорица, 2001.

¹⁷ Амерички државни секретар Џон Кери на „линију ватре“ између САД и Русије сврстао, поред Србије и Молдавију, Грузију, Црну Гору и Македонију. Видети у Иван Зарић, „Класичне евроатлантске геополитичке торије - релевантност на почетку 21. века“, *op.cit.*, стр. 34-35.

¹⁸ О геополитичким асприцијама према балканском простору, пре свега оном који настајују Срби, као и о великодржавним пројектима погледајте у Миломир Степић, У вртлогу балканизације: политичко-географски положај и фрагментираност српских земаља, Службени лист СРЈ, Институт за геополитичке студије, Београд, 2001.

¹⁹ Поред етничког јединства становника Албаније и Космета, што „интегративне“ процесе у значајној мери олакшава, низ мера које предузимају Албанци указује да се на процесу стварања Велике Албаније увелико ради. Тако се са једне стране поништавају српски докази о постојању на Космету уз истовремено „омеђавање“ територије (уништавање

угрожавања споља, што укључује одвраћање од оружаног угрожавања, одбрану територије и ВаП²⁰, уз већ поменути трећу мисију²¹, јасно је да у супротстављању великоалбанском пројекту Војска Србије има једну од кључних улога. Геополитичка детерминанта националне безбедности Србије у овом случају је и у директној вези са заштитом виталних комуникација и вардарско-моравског стратегијског правца, што подразумева јачање одбрамбених капацитета на том подручју, уз истовремено шире друштвено деловање према мањинском становништву како би се превентивно деловало у случају јачања негативних тенденција.

Други битан елемент, са геополитичке тачке гледишта, када је национална безбедност у питању, у директној је вези са настојањима да се, негативно у односу на српске националне интересе, промени садашњи *status quo* у БиХ. И на овом месту имамо директну инволвираност великих сила кроз различите модалитета управљања БиХ, као и њихове дијаметрално супротне ставове у погледу даљег статуса те државе. Србија, као гарант Дејтонског споразума, али и у ужем националном смислу, има обавезу да не дозволи даљу ерозију политичко-територијалног организовања Срба у БиХ. Истовремено, и на овом месту можемо да уочимо да постоји директна корелација између глобалних геополитичких кретања (украјинска криза) са регионалним односом снага, посебно израженим у случају БиХ. Слабљење српског фактора у БиХ представљало би својеврсни континуитет политике спровођене од распада бивше СФРЈ, а озбиљније угрожавање опстанка Републике Српске и снажан безбедносни изазов српским националним интересима. Као могући модел супротстављања оваквом процесу, истиче се даље јачање институционалних облика сарадње Србије и Републике Српске, при чему област безбедности, поред економије, заузима централно место.

И трећа геополитичка детерминанта националне безбедности Србије оличена је у свеукупном супротстављању даље фрагментације српског етничког простора, било у самој Србији, било у околним државама које настајују Срби. У свеобухватном безбедносном смислу, то супротстављање би требало да обухвата широко деловање од спречавања нових процеса етно-инжењеринга, заустављање већ започетих, јачање културних, економских и безбедносних институционалних оквира сарадње, уз истовремено снажење одбрамбених капацитета Републике Србије, као примарног одвраћајућег фактора, не само од спољне агресије на Србију, већ и као чиниоца националне безбедности српског националног корпуса.

црква и манастира, бирократски потези представника Приштине, настојања да се „Косово“ учлани у УНЕСКО), док се са друге стране предузимају потези који иду ка даљој интеграцији „Косова“ и Албаније (изградња ауто-путева, дипломатско заступање интереса, стварање економских олакшица у сарадњи и др.)

²⁰ Одбрана територијалног интегритета државе је примарни задатак свих ОС на свету.

²¹ Која подразумева помоћ цивилним властима у супротстављању тероризму и сепаратизму. Видети „Стратегија одбране Републике Србије“, *op.cit.*, стр. 15.

ЗАКЉУЧАК

Глобални геополитички сукоби и кризе које представљају деривате тих сукоба, представљају једну од основних детерминанти националне безбедности свих држава, укључујући и Србију, на почетку 21. века. Сукоб на релацији евроатлантизам-евроазијство, уз посебан значај избијања украјинске кризе, наставиће да одређују безбедносне позиције значајног броја мањих и безбедносно зависних држава. Поменуто померање „линије фронта“ између ове две концепције, уз сврставање Србије на „линију ватре“, представљају индикатор да ће српски етнички простор наставити да буде важан глобалним *играчима* и у наредном периоду. У том контексту, могу се очекивати интензивирање процеса који би водили потпуном геостратегијском „затварању“ простора западно од „новог лимеса“ у евроатлантизам, што примарно значи даље ширење НАТО. Српски национални и безбедносни интереси нису у складу са овим процесима, примарно зато што подразумевају пристанак на већ успостављене линије територијалних подела, као и на могуће даље фрагментисање српског националног корпуса. Међутим, као и често у различитим историјским епохама, мањи народи нису били у могућности да самостално одређују своју позицију, тако да се не може искључити наставак процеса ширења евроатлантизма независно од интереса мањих држава.

Такође, након постепеног слабљења интензитета актуелних геополитичких криза на европској периферији и у најближем суседству, могућа опција биће успостављање нових међународних операција и мисија. Овај процес, као и поменуто ширење утицаја евроатлантизма у региону, могу да за последицу имају додатно појачано ангажовање безбедносних капацитета у новим подручјима, али и на новим основама и у другачијим улогама. Иако је са једне стране учешће у таквим операцијама корисно за ОС, због стицања нових вештина и одржавања „кондиције“, истовремено оно може да има и негативне последице уколико се паралелно на обезбеде значајнија средства за испуњавање примарног задатка ОС – одбрану државне територије.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бжежински, Збигњев: *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 2001.
2. Barnett, Thomas P.M.: *The New Pentagon's Map: War and Peace in Twenty-First Century*, G.P.Puntam's Son, New York, 2004.
3. Степић, Миломир: *У вртлогу балканизације: политичко-географски положај и фрагментираност српских земаља*, Службени лист СРЈ, Институт за геополитичке студије, Београд, 2001.

4. Фукујама, Френсис: *Крај историје и последњи човек*, ЦИД, Подгорица, 1997.
5. Зарић, Иван, „Класичне евроатлантске геополитичке торије - релевантност на почетку 21. века“, Култура Полиса, Култура-Полис, Нови Сад, Институт за политичке студије, Београд, посебно издање, 2015.
6. Зарић, Иван, „'Моћ мора' у геополитици и геостратегији САД – утицај идеја Алфреда Мехена“, Национални интерес, Институт за политичке студије, Београд, бр 03/2009.
7. Стратегија одбране Републике Србије, Београд, октобар 2009. године.
8. „China's Military Strategy“, The State Council Information Office of the People's Republic of China, Beijing, May 2015.
9. „The National Military Strategy of the United States of America – 2015“.
10. „Military Doctrine of the Russian Federation“.